

Václav Ledvinka, *Úvěr a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560 - 1596)*, Praha 1985, str. 282, *Monographia historica Bohemica*, sv. 1 (Ústav československých a světových dějin ČSAV)

Studium pozdě feudálního velkostatku má v české historiografii tradici trvající již řadu desetiletí; dlouho však zřejmě ještě nebude vyčerpáno. Ukazuje to i svědomitá a pilná Ledvinkova práce, jejíž výsledky znamenají opravdový přínos a rozšiřují naše poznání opět jiným směrem.

Úvěr hrál v hospodářské struktuře feudálního velkostatku u nás již v 16. století značnou roli. Užívat úvěrové výpomoci, převážně v peněžní podobě, všude tam, kde obvyklé příjmové zdroje selhávaly, náleželo, jak autor přesvědčivě dovozuje, k běžné praxi našich feudálních velkostatkářů. Odpovídalo to také jejich mocenské, vlastnické i hospodářské mentalitě. Úvěrem byly kryty potřeby okamžité i dlouhodobější. Motivace kreditních operací byla převážně subjektivní, nejvíce o ní rozhodovaly životní styl a reprezentace, objektivní investiční zřetele ustupovaly zcela do pozadí. Kreditní mechanismus byl proto také jednoduchý a nevybočoval z mezí lichvářského úvěru. Dlužníci věnovali pozornost především placení úroků, zaplacení jistiny se přesouvalo lehkomyšlně do budoucnosti, riziko insolvence se řešilo opětovným hledáním úvěrů, před definitivně hrozící krizí se prostě zavíraly oči. Věřitelé v poskytování úvěru hledali asi především uložení volných peněžních prostředků, kterými disponovali a kterých nemohli využít jinak. Nejistou návratnost úvěru vyvažovalo patrně mocné a vlivné postavení dlužníků. Podobně jako daleko dříve ještě ve středověku byla tato okolnost sice neekonomickým, nicméně nepochybně silným činitelem, na který spoléhaly obě strany a který také často oddaloval katastrofu, došlo-li k přečerpání úvěru.

Všechna tato zjištění by byla málo výmluvná bez odpovědi na otázku, kdo byl nositelem takto se utvářejících úvěrových vztahů. Je to vskutku ústřední problém, o kterém je třeba uvažovat především, pokud jde o věřitelskou stranu tehdejších kreditních obligací. Autor jeho zkoumání věnoval také značnou péči a dospěl k řešení, které náleží k tomu nejlepšímu, co jeho práce přináší. Krátce řečeno tvoří je zjištění, že nejen dlužníci, nýbrž i věřitelé byli šlechtici, že si tedy šlechta půjčovala peníze mezi sebou navzájem; nebo snad ještě jinak vyjádřeno, že věřiteli mocných velmožů byli ponejvíce příslušníci rytířské šlechty a ne tedy měšťanští peněžníci nebo snad dokonce židé, jak by asi usuzoval zběžný pohled náhodného pozorovatele.

Shrnuto několika větami je asi takto možno tlumočit jádro toho, co Ledvinkova práce obsahuje. Pro právního historika, po pravdě řečeno, nejsou všechny tyto poznatky, zejména to, co se dotýká frekvence úvěrových vztahů, tak překvapující jako snad pro badatele jinak orientované. Stačí ostatně projít hlavní právní památky našeho 16. stol., aby bylo zřejmé, že jistý stupeň obratu úvěrových vztahů musil být v této době značný, neboť jinak by nemohla vzniknout ustanovení, která tyto památky obsahují a tím méně pak institucionální propracovanost právních forem úvěru, kterou právě tato pravidla vyjadřují. Je to končně příležitost i k další úvaze: právní historii bývá někdy vytýkáno, že dává přednost studiu právních norem před tím, jak se utvářel skutečný život; jak tento názor je mýlivý a jak pomísí samozřejmou skutečnost, že dotčené normy jsou samy odrazem tohoto života a podávají o něm proto spolehlivou výpověď, to zcela zřetelně ukazuje naznačená souvislost. Bylo již řečeno, že úvěrové vztahy našeho 16. stol. jsou

typickým lichvářským úvěrem. I tak však v jeho rámci vznikaly některé jevy, které tento obraz blíže individualizují. V první řadě k nim náleží, co autor označuje jako vznik podnikatelsko lichvářské skupiny uvnitř české šlechty. Jako s něčím, co je plně vyhraněno, můžeme s ní počítat sice asi až na počátku 17. stol., její vznik je však nemyslitelný bez toho, co mu předcházelo. Tak za charakteristický může platit fakt, že v dokladech o berní politice i berní praxi našeho 16. stol. přichází jako předmět zdanění kapitál uložený na úrocích. Co znamenal majetek těchto "kapitalistů", na něž se tak přesouvala část daňového břemene, přesně nevíme. Částečnou odpověď přináší nepochybně Ledvinkova práce.

Myslím však, že pro celé 16. stol. nelze hned počítat s rozvinutým mobilním úvěrem, který by byl oproštěn od jakéhokoliv vztahu k půdě. Jestliže na konci středověku rozhodující podíl v úvěrových vztazích měl úvěr prostředkovaný rentami, pak jistě tato tradiční forma nezmizela ze dne na den a nebyla neprosto vytlačena volnými peněžními půjčkami. Snad i tady je možno se uchýlit k tomu, co naznačuje soudobé právo. Rentovní úvěr měl u nás nepochybně ještě na přelomu 15. století pevné místo; jistě nebyl jen přežitkem, jak ukazuje líčení Všehrdovo. Že byl zvolna vytlačován a překrýván jinými pružnějšími formami, je samozřejmě další otázka. Ani tady se však úvěr zřejmě hned neoprošťoval od přímého vztahu k půdě. Napovídá to rozvoj hypotékárních forem úvěru (zástava bez držby), ke kterému na starších základech dochází v 16. stol. Za jedno z významných hledisek pro posuzování ekonomické funkce úvěru musí být tedy považován způsob, jak ten nebo onen úvěrový vztah byl v minulosti zajišťován. Vedle věcných záruk nelze samozřejmě pouštět ze zřetele záruky osobní, zejména pak ty, které nebyly běžným rukojemstvím jako např. známé ležení. Přitom ovšem není možno zapomínat ani na to, že jejich účinek byl namnoze jen donucující, že skutečné uspokojení věřitele vedle rukojemství mohlo zajistit jen zástavní právo na exekuce na nemovitý majetek.

Ledvinkova práce je pro dějiny státu a práva podnětnou ještě jinak. Značný význam pro studium úvěrových vztahů našeho 16. stol. mají - jak je nutno znovu opakovat - doklady týkající se státních financí a berní soustavy. Naše znalosti o těchto významných otázkách vycházejí stále z poznatků, které přinesly dosud nepřekonané práce Gindelyho a Plachtovy. Uvážíme-li, že naše právní historie ani jejich závěry nikdy nevzala plně na vědomí, jak o tom svědčí namnoze primitivní vývody o českém bernictví, které převládají ještě v poslední učebnici dějin státu a práva V. Vaněčka, je závažná naléhavost tohoto podnětu mimo jakoukoliv diskusi.

V úvěrových poměrech se v 16. stol. objevují u nás, jak autor naznačuje, i některé náběhy k vyšším formám úvěrového styku. Dokládá to převádění pohledávek a placení dlužními úpisy. Třebaže k nám zcela ojediněle již v 16. století pronikly směnky, není možno, jak Ledvinka správně usuzuje, v pohybu dlužních úpisů spatřovat placení cennými papíry. Rozhodující je stále jen převod pohledávky (*cesse*), který má poněkud jiné formální požadavky v zemském a jiné v městském právu.

K zajímavým výsledkům Ledvinkovy práce náleží konečně i to, co uvádí o vývoji zákonné úrokové míry. Snížení její hranice na počátku čtyřicátých let a tím tedy i zlevnění úvěru bylo nepochybně výrazem zájmu šlechtických uživatelů úvěru. Dotčený interest nebyl jistě jediný. Nastíněnou změnu lze si sotva představit bez vztahu k vývoji v okolních zemích, přes rozdíly, jež tu existovaly, a rovněž tak bez vztahu k měnové politice panovníka, jehož hospodářskopolitické záměry spojené s ranými absolutistickými ambicemi jsou v této

době také naprosto zřetelné. Konečně i to, že stále trvají vazby mezi úvěrem a feudálním vlastnictvím k půdě, je třeba zahrnout do tohoto pozorování.

Co zatím zůstalo mimo rámec Ledvinkovy práce, i když autor i pro tyto otázky projevil značné porozumění, je vliv ideových faktorů na vývoj úvěrových forem. Pokud jde o 16. stol., je třeba se asi stále vracet k tomu, že tato doba je obdobím konečného rozkladu středověké usurární doktriny, který probíhá v celé Evropě a který její aplikaci transformuje i tam, kde se její pozice formálně neopouští. Jinak vyjádřeno, všude se již v 16. stol. připouští brání úroku jako náhrady škody nebo ušlého zisku za poskytnutý úvěr. Proto se také ustanovení o maximální výši zákonné hranice úroku stává obsahem běžné legislativy. Tady je třeba se ještě jednou vrátit k tomu, co autor říká o lichvářsko podnikatelské skupině mezi českou šlechtou. Prudké kolísání v názorech na lichvu a výši úroku, se kterým se setkáváme v desetiletích předcházejících stavovskému povstání, je jistě - v tom je třeba s autorem plně souhlasit - výrazem zájmu těchto lidí.

K nesporným kladům Ledvinkovy práce náleží posléze i to, že může - obrazně řečeno - podat pomocnou ruku těm, kteří budou podobným způsobem zkoumat úvěrové vztahy pozdější doby, zejména pobělohorského období a ranného 18. století. Obsah kridárních spisů i kridárních kvaternů zemských desk ukazuje, že povaha úvěrových vztahů se zřejmě příliš neměnila, třebaže právní řád pobělohorských Čech vytvořil zatím novou formu konkurzní likvidace předluženého majetku, kterou právní řád 16. stol. ještě neznal a pro kterou je příznačné, že nebyla kupeckým bankrotem, nýbrž právě kridou šlechtických majetků.

Ledvinkovu práci není nutné chválit; je to práce poctivá, dobrá a svěží, která dovede učinit i nezáživnou látku předmětem přitažlivých závěrů.

Valentin Urfus